

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה ב: חיוב זימון - מהתורה או מדרבנן?

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ב: חיוב זימון - מהתורה או מדרבנן?

*

רקע

הגמ' מביאה דרשה מפסוקים לחיוב זימון. נחלקו הראשונים אם הדרשה היא דרשה גמורה והחיוב לזמן מהתורה, או שהדרשה היא אסמכתא בעלמא והחיוב מדרבנן.

מקורות

- א. גמ' מה. "מה"מ אמר רב אסי דאמר קרא גדלו לה'... הבו גודל לא-להינו"
 גמ' מח: "תנו רבנן מניין לברכת המזון מן התורה... מגדלו לה' אתי נפקא"
 ב. ראב"ד בהשגותיו על בעל המאור מד. אות ב, "וכן בכל הברכות... ולא יראה כן"
 רא"ה מה. ד"ה מנא הני מילי
 מאירי מה. ד"ה וענין הזמון
 ג. שער הציון סי' קצט אות יט

רא"ה ד"ה מנא הני מילי

מנא הני מילי. פירוש, דזמון בשלושה ושלשה חייבין לזמן, אמר רב אסי דאמר קרא גדלו לה' אתי. פירוש גדלו לשון רבים ומסתמא שנים, ואתי הא תלתא, והתם כד הוו שלשה קאמר גדלו להוסיף ברכה והינו זמון דמוסיפין ברכת זמון, ומדרבנן הוא ודאי וקרא אסמכתא בעלמא.

מאירי ד"ה וענין הזמון

וענין הזמון הוא דרך אזהרה והתראה להתעורר לברכה מתוך כונה, ומתוך כך לא הוזכרה בו אזכרה ולא מלכות הואיל ולא הותקנה אלא לאזהרה, אלא שבעשרה הותקנה הזכרת השם כמו שיתבאר הואיל ומנינם דבר שבקדושה. ואף על פי שברכת המזון מן התורה אין הזמון מן התורה, ומכל מקום דרשוהו דרך סמך ממה שנאמר: 'גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו', שנמצא אחד מתרה את השנים להוועד עמו לרומם את האל.

הסבר הסוגיה

מנא הני מילי [ד"שלושה ראויים לברכת צירוף" (רש"י)]? אמר רב אסי: דאמר קרא: 'גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו'. רבי אבהו אמר: מהכא: 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לא-להינו'.
 [גמ' מה.]

הגמ' לומדת מהפסוקים "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו" ו"כי שם ה' אקרא הבו גודל לא-להינו" את מצות זימון בשלושה. חיוב זימון נלמד בהמשך הפרק [מח:]: גם מהפסוק: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' א-להיך", ודורשת הגמ' [ע"פ גרסת הגר"א (שם), שהיא גרסת התוספתא (פ"ו ה"א)]: "וברכת' זו ברכת הזמון, 'את ה' א-להיך' זו ברכת הזון".

בין שתי הדרשות הללו יש הבדל יסודי. הדרשה "וברכת" זו ברכת הזמון היא דרשה ייחודית לברכת הזמון, ואילו הדרשה "גדלו לה' אתי" אינה דרשה ייחודית לברכת הזמון אלא דרשה כללית המחייבת שלושה מברכים להצטרף לברך כאחד.

מרש"י משמע שלדעתו יש הבדל נוסף בין שתי הדרשות. רש"י [ד"ה מנא הני מילי] כותב: "מנא הני מילי דשלשה ראויים לברכת צירוף". משמע מדבריו שהדרשה אינה מלמדת על חיוב זימון אלא על מספר המברכים שמצטרפים לזימון. לפירוש, חיוב זימון נלמד מ"וברכת" זו ברכת הזמון, וההלכה שחיוב זימון בשלושה נלמד מ"גדלו לה' אתי".¹

מגמרות אלו ניתן להבין שחיוב זימון מהתורה, וכך סובר הראב"ד [מד.]. רוב הראשונים [רא"ה [ד"ה מנא הני מילי], ריטב"א [ד"ה דכתיב גדלו, ובהלכות ברכות פ"ה ס"י] ומאירי [ד"ה וענין הזמון]] חולקים על הבנה זו ולדעתם חיוב זימון מדרבנן, ודרשות הפסוקים הן אסמכתא בעלמא.

הרשב"א [נ. ד"ה וליברכן] מתייחס לנקודה זו בהסבר הגמ' [נ.]. המביאה את דברי רבא שבבית ריש גלותא הם זימנו שלושה שלושה ולא זימנו בעשרה. שואלת הגמ' מדוע לא זימנו בעשרה, ומתרצת: "שמע ריש גלותא ואיקפד". מסביר הרשב"א כיצד הקפדת ריש גלותא מתירה לבטל מצות זימון בעשרה: "כיון דאיכפד הוון זילותא דבי ריש גלותא, וגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה דרבנן, והא דרבנן היא". את דברי הרשב"א: "והא דרבנן היא", ניתן לפרש בשתי דרכים: א. "והא" זו מצות זימון, שהיא דרבנן. ב. "והא" זו מצות זימון בעשרה. מצות זימון עצמה היא מהתורה, אך מצות זימון בעשרה היא מדרבנן, וניתן לבטלה מפני כבוד הבריות.²

סיכום

הגמ' מביאה דרשות מפסוקים לחיוב ברכת הזימון. רוב הראשונים מבינים שחיוב ברכת הזימון מדרבנן, ודרשות אלו הן אסמכתא בעלמא, הראב"ד סובר שהדרשות הן דרשות גמורות, וחיוב ברכת הזימון מדרבנן. שיטת הרשב"א אינה ברורה, ניתן להבין ששיטתו היא שחיוב ברכת הזימון דרבנן, וניתן להבין שחיוב ברכת הזימון מדאורייתא ורק החיוב לזמן בעשרה - מדרבנן.

הלכה

המשנה ברורה [סי' קצט סק"ז, ושער הציון אות יט] פוסק שחיוב זימון מדרבנן, ולכן ניתן להעמיד בן שלוש עשרה שנים ויום אחד בחזקת גדול, ומותר לו לזמן. מהחזון איש [סי' לא סק"א] משמע שהוא מפקפק בפסק זה ודעתו נוטה שחיוב זימון מהתורה.

¹ הסברו של רש"י הוא לשיטת רבנן [מח:]: בלבד, רבי חולק ולדעתו ניתן ללמוד מ"גדלו לה' אתי" גם את חיוב זימון.

² עיין חזון איש [סי' לא סק"א] המסביר כך את הרשב"א. עיין קרית ספר למבי"ט [הל' ברכות פ"ה] המעלה אפשרות הפוכה: "ונראה דהיינו ברכת זמן בעשרה או יותר דמזכירין את ה', דהכי משמע קרא את ה' א-להיך, אבל זמן דשלשה לא הוי אלא מדרבנן". שיטתו בנוייה על גרסת הגמ' שלפנינו, אך לפי גרסת הגר"א, שהיא גרסת התוספתא, אין לשיטה זו מקום.